

Anatominin görsel boyutu üzerine tarihsel bir örnek: Harîta-i Vücûd-i Beşer 1327 (1911/12)

Ahmet Acıduman¹, Berna Arda²

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ¹Deontoloji Yardımcı Doçenti, ²Deontoloji Profesörü

SUMMARY: Acıduman A, Arda B. (Department of Medical Deontology, Ankara University Faculty of Medicine, Ankara, Turkey). A historical sample on the visual dimension of anatomy: *The Map of the Human Body* 1327 (1911/12). *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 2010; 53: 66-75.

The aims of this article were to introduce a booklet entitled *Harîta-i Vücûd-i Beşer* (*The Map of the Human Body*), which was probably published in İstanbul around 1911-12, and to present its color anatomical pictures, transcriptions of its anatomical terms and a vocabulary containing Latin explanations of these anatomical terms. The booklet contained 12 color pages, with 16 color pictures in total. The pictures in the booklet were quoted from a Western country and the anatomical explanations were adapted to Ottoman Turkish. It would be difficult to describe this booklet as an atlas of anatomy; however, we may refer to it as an information booklet on the human body, which may be of particular interest to medical school students.

Key words: anatomy, atlas of human anatomy, history of medicine.

ÖZET: Bu yazıda 1911/12 yıllarında büyük olasılıkla İstanbul'da yayımlanan *Harîta-i Vücûd-i Beşer* adlı kitapçığı tanıtmak, içerisinde yer alan renkli anatomik resimleri sunmak ve bu resimlerde yer alan anatomik terimlerin transkripsiyonunu vermek ve yazının sonunda bir ek olarak bu terimlerin Latince karşılıklarını içeren bir sözlükçe sunmak amaçlanmıştır. Kitapçıkta 12 adet resim içeren sayfa bulunmakla birlikte, bazı sayfaların birden fazla resim içermesi nedeniyle eserde 16 adet resim bulunmaktadır. Kitapçıkta yer alan resimler bir batılı ülkeden alınmış ve anatomik açıklamalar dönemin dili Osmanlıcaya uyarlanmıştır. Kitapçığın bir anatomi atlası olarak nitelendirilebilmesi zordur. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın başlarında, insan vücudunun yapısı hakkında meraklılarına ve belki de tıp fakültesi öğrencilerine ışık tutmada yardımcı olduğunu düşünebileceğimiz bir bilgilendirme kitapçığı olması daha olasıdır.

Anahtar sözcükler: Anatomi, insan anatomisi atlası, tıp tarihi.

Hekimlik eğitiminde yer alan önemli alt başlıklarından birisi olan anatomi eğitimi ve bu eğitimde kullanılabilecek görsel gereçler tıp tarihi boyunca çok büyük önem taşımıştır. Bu gereksinimin sonucu olarak bazı tıp kitaplarına ya da anatomi ile ilgili olarak yazılmış kitaplara, bu konuya verilen önemi göstermek ve yapılan açıklamaların daha iyi anlaşılmasını sağlamak üzere şekiller eklenmiştir. İslâm'daki tasvir yasağına rağmen anatominin görsel boyutunun ihmal edilemeyeceği, görsellikten yoksun bir anatomi eğitiminin hekimin iyi yetişmesini noksan bırakabileceği düşünülmüş olsa gerektir. Bu açıdan ele alındığında Mansûr b. Muhammed b. Ahmed'in *Kitâb-ı Teşrîhü'l-Ebdân min et-Tıbb*

(1386)¹, Şemse'd-dîn el-'Îtâkî'nin *Teşrîhü'l-Ebdân ve Tercümân-ı Kibâle-i Feylesûfân* (1632)² ve Şânîzâde Atâullah Mehmed Efendi'nin *Mirâtü'l-Ebdân fî Teşrîh-i A'zâi'l-İnsân* (1820)³ adlı eserleri resimli kitapların oldukça az olduğu tıp tarihimize ait önemli resimli anatomi kitabı örneklerdir. Yine Doktor Hristo Stambolski'nin *Miftâh-ı Teşrîh* (1874/75)⁴ adlı ayrıntılı ve renkli anatomik disseksiyon resimlerini içeren eseri bu konu üzerine Osmanlı İmparatorluğu döneminde yayınlanmış önemli bir anatomi atlası niteliğindedir.

Bu yazıda 1911/12 yıllarında büyük olasılıkla İstanbul'da yayımlanmış olan *Harîta-i Vücûd-i Beşer*⁵ adlı kitapçığı tanıtmak, içerisinde yer

alan renkli anatomik resimleri sunmak, bu resimlerde yer alan anatomik terimlerin transkripsiyonunu vermek ve yazının sonunda bir ek olarak bu terimlerin Latince karşılıklarını içeren bir sözlükçe sunmak amaçlanmıştır.

Harîta-i Vücûd-i Beşer

Kitapçık, kapağı yüzüne vurulmuş yeni bez cildinde olup, 17x21 cm boyutlarındadır. Kitapçığın kapağında şunlar yazılıdır:

Harîta-i Vücûd-i Beşer

Gâyet nefîs kâğıd üzerine elvân-ı muhtelifle ile müzeyyen

on iki aded â'zây-ı beşerin eşkâlini arz eyler.

Ma'ârif Nezâreti Sıhhiye Müfettişi Doktor Veliş (مشیل هو روتقود) tarafından

tertîb idilmiştir.

Buburciyan Kütübhânesi tarafından neşr olunmuştur (Şekil 1)⁵.

Kapak oldukça yıpranmış durumdadır ve üzerinde insan vücudunun iç yapısını gösteren bir şekil de bulunmaktadır. Kitapçık 13 yapraktan oluşmaktadır ve yaprakların bir yüzlerinde resim ve yazılar basılı olup, arka yüzlerinde her hangi bir basım bulunmamaktadır. Basılı resimlerin renkli olması nedeniyle özel bir kağıdın kullanıldığı ve bu nedenle yaprakların arkasına bir basım yapılamadığı düşünülmüştür. Yazının bundan sonraki bölümünde kitapçığın içeriği transkribe edilerek italik harflerle sunulmaktadır.

Harîta-i Vücûd-i Beşer

Gâyet nefîs kâğıd üzerine elvân-ı muhtelifle ile müzeyyen

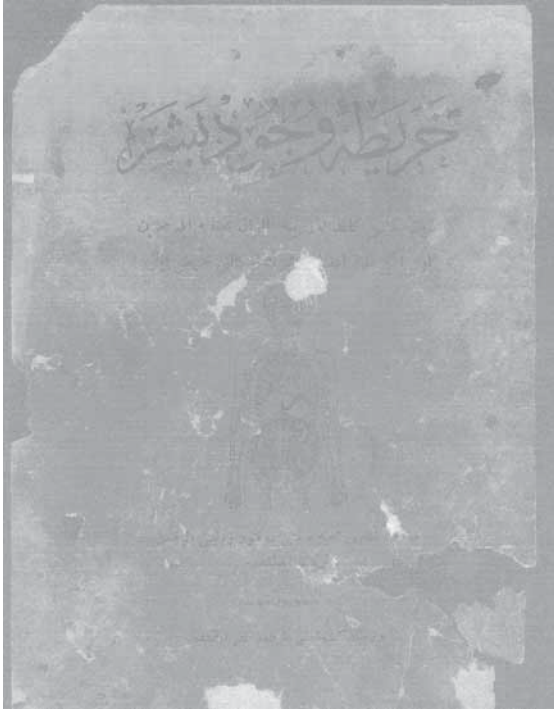
on iki aded â'zây-ı beşerin eşkâlini arz eyler.

Ma'ârif Nezâreti Sıhhiye Müfettişi Doktor Veliş (مشیل هو روتقود) tarafından

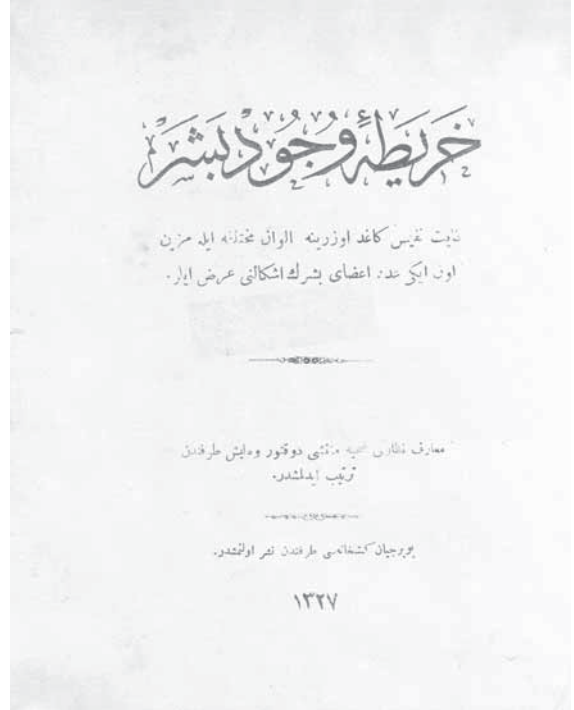
tertîb idilmiştir.

Buburciyan Kütübhânesi tarafından neşr olunmuştur.

1327 (Şekil 2)⁵.

Şekil 1. *Harîta-i Vücûd-i Beşer* isimli kitapçığın kapak sayfası. Oldukça yıpranmış durumda olan kapak sayfası kitapçığın yeni yapılmış cildinin kapağına yapıştırılmıştır.

Şekil 2. *Harîta-i Vücûd-i Beşer* kitapçığının giriş sayfası. Ön kapakta yer alan bilgiler burada da yer almaktadır.

Birinci resim

1. Cümciüme (Kafa tası)
2. Cebhe ('Azm-i cebhî)
3. 'Azm-i cidârî
4. 'Azm-i sudgî
5. Hufreteyn-i enfiyeteyn (Burun delikleri)
6. Cevf-i hicâc (Göz çukuru)
7. Mecrâ-yı üzûn (Kulak deliği)
8. Fekk-i esfel (Alt çene)
9. Fıkrât-ı rakabiye (Boyun omurları)
10. 'Azm-i kas (Göğüs tahtası)
11. Adla' (Kaburga kemikleri)
12. Fıkrât-ı kataniye (Bel kemikleri)
13. 'Azm-i 'acz
14. 'Azm-i terkova (Köprücük kemiği)
15. 'Azm-i ketif (Kürek kemiği)
16. 'Azm-i 'adud (Kol kemiği)
17. 'Azm-i kü'bere (Kolun kemikleri)
18. 'Azm-i zend (Kolun kemikleri)
19. rusg-el-yed (Bilek kemikleri - rusg-el-yed 'izâmı)
20. muşt-el-yed (Avuç kemikleri - muşt-el-yed 'izâmı)
21. "esâbi' el-yed (El parmak kemikleri)
22. 'Azm-i harkafe (Kalça kemikleri)
23. 'Âne } Oturak kemiği
24. Vereke } Oturak kemiği
25. 'Azm-i fahz (Bacak kemiği)
26. 'Azm-i radfe (Aşık kemiği)
27. 'Azm-i kasaba (Baldır kemikleri)
28. 'Azm-i şaziyye (Baldır kemikleri)
29. 'Azm-i ka'ab
30. 'Azm-i 'akab (Topuk kemiği)
31. Rusg-el-kadem 'izâmı - rusg-el-kadem (Ayak bileği kemikleri)
32. Muşt-el-kadem 'izâmı - muşt-el-kadem (Ayağın tarak kemikleri)
33. Esâbi' el-kadem (Ayak parmak kemikleri) (Şekil 3)⁵.

İkinci resim

1. Derz-i beyne'l-cidâreyn (İki 'azm-i cidârînin rabt oldukları mahall)
2. Derz-i cidârî-i kafavî (Kafâ kemiği ile yan kemiğinin birleştiği mahall)
3. İki 'azm-i cidârîler (İki yan kemikleri)

4. 'Azm-i kafa (Kafâ kemiği)
5. 'Azm-i atlas (Birinci boyun kemiği)
6. 'Azm-i mihver (İkinci boyun kemiği)
7. Birinci fıkrâ-i zahriye (Birinci arka kemiği)
8. Fıkrât-ı kataniye (Bel kemikleri)
9. 'Azm-i terkova (Köprücük kemiği)
10. 'Azm-i ketif (Kürek kemiği)
11. Re's-i 'adud (Kol kemiğinin başı)
12. Adlâ' kemikleri (Kaburga kemikleri)
13. 'Azm-i 'adud (Kol kemiği, bâzû kemiği)
14. Re's-i merfık (Dirsek kemiği)
15. 'Azm-i kü'bere} Kol kalem kemikleri
16. 'Azm-i zend} Kol kalem kemikleri
17. Rusg-el-yed 'izâmı (Bilek kemiği)
18. Esâbi' el-yed (Parmak kemikleri)
19. 'Azm-i harkafe (Kalça kemiği)
20. 'Azm-i 'acz
21. 'Azm-i 'us'us (Kuyruk kemiği)
22. 'Azm-i vereke} Oturak kemikleri
23. 'Âne}Oturak kemikleri
24. Re's-i fahz (Bacak kemiği başı)
25. 'Azm-i fahz
26. Mafsıl-ı rükbe (Diz oynacağı)
27. 'Azm-i kasaba
28. 'Azm-i şaziyye
29. 'Azm-i 'akab
30. 'Azm-i ka'ab
31. Rusg-el-kadem 'izâmı
32. Muşt-el-kadem 'izâmı
33. Ayak parmağı (Şekil 4)⁵.

Üçüncü resim

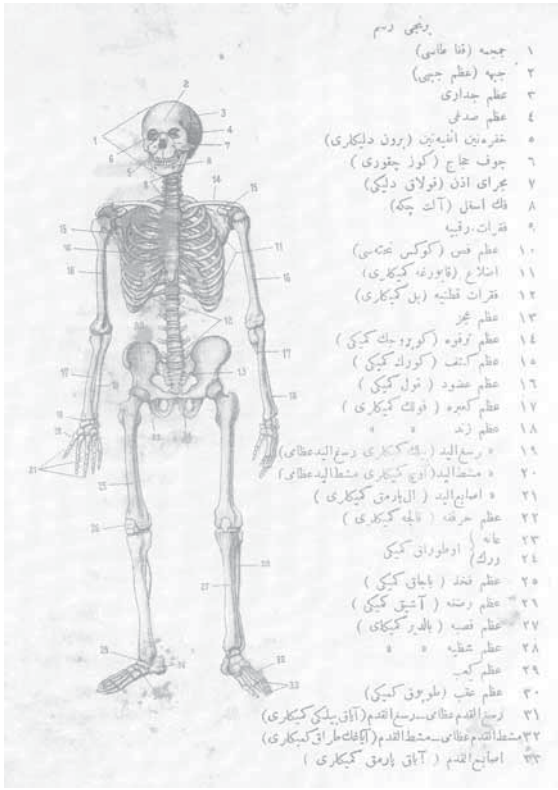
Cism-i beden 'adalâtının hey'et-i mecmû'ası (kuddâmen görünüş) (Şekil 5)⁵.

Dördüncü resim

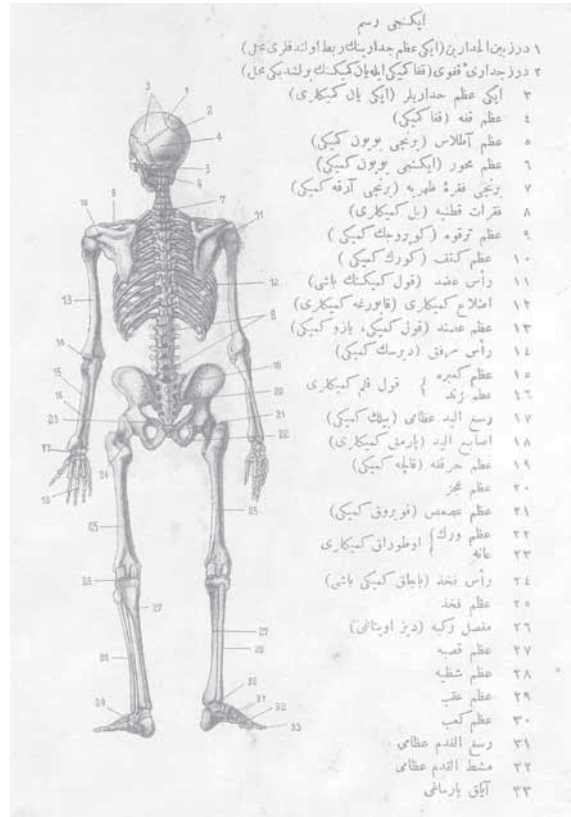
Cism-i beden 'adalâtının hey'et-i mecmû'ası (halfen görünüş) (Şekil 6)⁵.

Beşinci resim

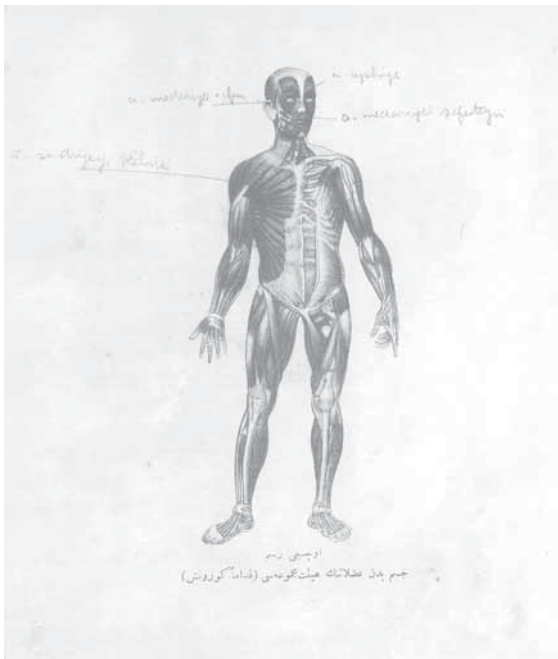
1. Hançere (Gırtlak)
2. Gudde-i darakiye
3. Şiryân-el-kasaba
4. Şiryân-i sübâtî
5. Verîd-i vidâcî

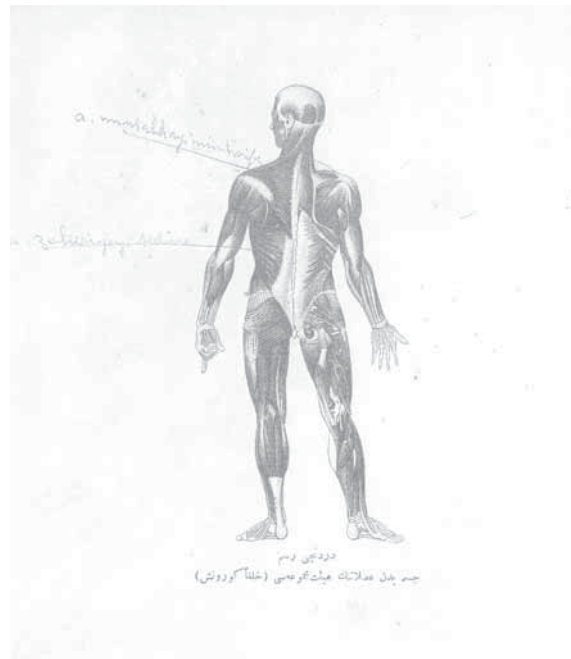
Şekil 3. Birinci resim. İskelet sisteminin önden görünüşü ve anatomik terimler.

Şekil 4. İkinci resim. İskelet sisteminin arkadan görünüşü ve anatomik terimler.

Şekil 5. Üçüncü resim. Vücut kaslarının önden görünüşü. Sayfada yer alan anatomik terimler kurşunkalemle sonradan yazılmıştır.

Şekil 6. Dördüncü resim. Vücut kaslarının arkadan görünüşü. Sayfada yer alan iki anatomik terim kurşunkalemle sonradan yazılmıştır.

6. Dafîre-i 'adudiye
7. Ri'e-i eyemen
8. 'Azm-i terkova
9. Verîd-i ecvef-i 'ulvî
10. Kavs-i ebher
11. Şiryân-ı ri'evî
12. Dıl'
13. Ri'e-i eyser
14. Üzeyn-i eyemen
15. Üzeyn-i eyser
16. Buteyn-ı eyemen
17. Buteyn-ı eyser
18. Hicâb-ı hâciz
19. Kebid (Kara ciğer)
20. Mi'de
21. Tihâl (Dalak)
22. Serb (İç yağı zarı)
23. A'ver (Kalın bağırsağın ince bağırsak ile birleştiği mahall)
24. Zeyl-i dâdî (Kör bağırsak)
25. Em'â-yı rakîka (İnce bağırsak)
26. Kolon-ı sâ'id (Kalın bağırsağın yukarı çıkan kısmı)
27. Kolon-ı müsta'riz (Kalın bağırsağın böbrek hizâsına gelince sağdan sola giden kısmı)
28. Kolon-ı nâzil (Sol böbrek hizâsından kalın bağırsağın aşağı inen kısmı)
29. Mesâne (Şekil 7)⁵.

Altıncı resim

(A) Kalb

1. Buteyn-ı eyemen
2. Buteyn-ı eyser
3. Üzeyn-i eyemen
4. Üzeyn-i eyser
5. Ebher
6. Şiryân-ı ri'evî

(B) Ri'e ve Kalb

1. Hançere
2. Şiryân-ı şezen
3. Kasabât
4. Ri'teyn

5. Şiryân-ı ri'evî
 6. Verîd-i ri'evî
 7. Buteyn-ı eyemenin dâhili
 8. Üzeyn-i eyemenin dâhili
 9. Verîd-i ri'evî
- (C) Mi'de ve Kebid
1. Kebid (Kara ciğer)
 2. Huveysal-ı safrâvî (Safra kesesi)
 3. Mi'de (Şekil 8)⁵.

Yedinci resim

1. Şiryân-ı sübâtî (Şâh tamarı)
2. Verîd-i vidâcî
3. Verîd-i ecvef-i 'ulvî
4. Kavs-i ebher
5. Ebher
6. Ebher-i batnî
7. Kilye-i eyser
8. Kilye-i eyemen
9. Me'â'-yı müstakîm
10. Mesâne
11. Verîd-i ecvef-i suflî (Bedenin kısm-ı kuddâmîsinin ev'îye-i demeviye ve a'sâbı)
12. Gudde-i nekfiye (Şekil 9)⁵.

Sekizinci resim

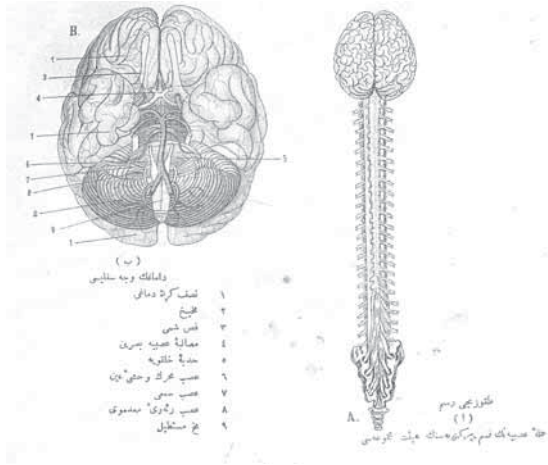
Bedenin kısm-ı halfîsinin ev'îye-i demeviye ve a'sâbı (Şekil 10)⁵.

Tokuzuncu resim

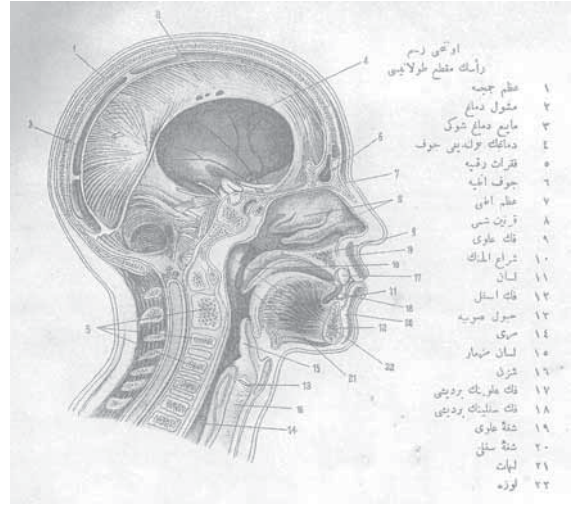
(A) Cümle-i 'asabiyyenin kısm-ı merkeziyyesinin hey'et-i mecmû'ası

(B) Dimağın vech-i suflîsi

1. Nısf-i küre'-i dimâğî
2. Muheyh
3. Fuss-i şemmî
4. Musallibe-i 'asabiye-i basareyn
5. Hadebe-i halkaviye
6. 'Asab-ı muharrik-i vahşî-i 'ayn
7. 'Asab-i sem'î
8. 'Asab-i ri'evî-i mi'devî
9. Muhh-i mustatîl (Şekil 11)⁵.

Şekil 11. Dokuzuncu resim. Sayfada A. Merkezi sinir sisteminin görünüşü ve B. Beynin alt yüzü olmak üzere iki resim bulunmaktadır.

Şekil 12. Onuncu resim. Kafanın longitudinal kesiti ve anatomik terimler.

Onuncu resim

Re'sin mukatta'-i tulânîsi

1. 'Azm-i cümcüme
2. Mişvel-i dimağ
3. Mâyi'-i dimâğ-i şevkî
4. Dimâğın bulunduğu cevfi
5. Fıkrât-ı rakabiye
6. Cevf-i enfiye
7. 'Azm-i enfî
8. Karneyn-i şemmî
9. Fekk-i 'ulvî
10. Şirâ'-el-hanek
11. Lisân
12. Fekk-i esfel
13. Hubûl-i savtiye
14. Merî
15. Lisân-ı mizmâr
16. Şezen
17. Fekk-i 'ulvînin bir dişi
18. Fekk-i süflînin bir dişi
19. Şefe-i 'ulvî
20. Şefe-i suflî
21. Lühât
22. Levze (Şekil 12)⁵.

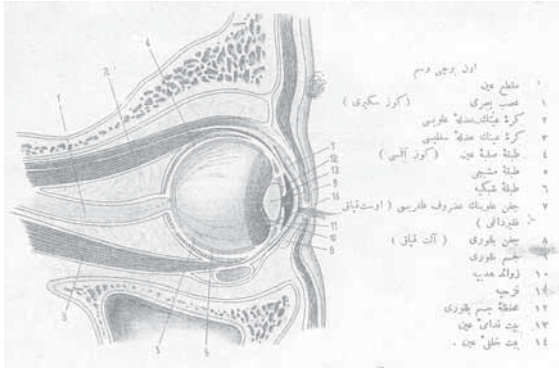
On birinci resim

Mukatta'-i 'ayn

1. 'Asab-ı basarî (Göz siniri)
2. Küre-i 'aynın 'adale-i 'ulvîsi
3. Küre-i 'aynın 'adale-i suflîsi
4. Tabaka-i sulbe-i 'ayn (Göz akı)
5. Tabaka-i meşîmî
6. Tabaka-i şebekiye
7. Cefn-i 'ulvînin gudrûf-ı zufrîsi (Üst kapak kırırdağı)
8. Cefn-i billûrî (Alt kapak)
9. Cism-i billûrî
10. Zevâ'id-i hudbiye
11. Kuzahiye
12. Mahfaza-i cism-i billûrî
13. Beyt-i kuddâmî-i 'ayn
14. Beyt-i halfî-i 'ayn (Şekil 13)⁵.

On ikinci resim

1. Sayvân-ı üzün (Kulak)
2. Mecnâ-yı üzün-i hâricî (Kulağın dış deliği)
3. Gışâ-yı tablî (Kulak zarı)
4. 'Azm-i mutarrîka (Çekiç kemiği)
5. 'Azm-i sindânî (Örs kemiği)
6. 'Azm-i rikâbî (Üzengi kemiği)

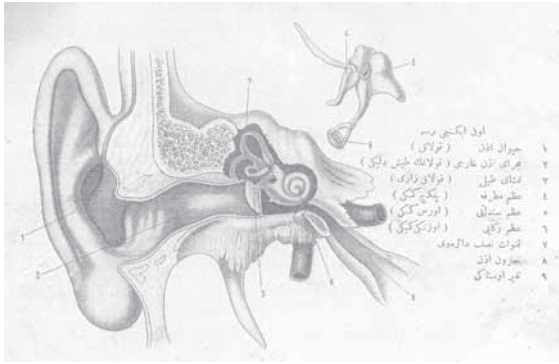

Şekil 13. On birinci resim. Göz kesiti ve anatomik terimler.

7. Kanevât-ı nısf-ı dâ'irevî

8. Halezûn-ı üzûn

9. Nefîr-i ustakî (Şekil 14)⁵.

Şekil 14. On ikinci resim. Sayfada kulak kesiti ve orta kulakta yer alan kemikçikler olmak üzere iki resim bulunmaktadır. Anatomik terimler de sayfada yer almaktadır.

Değerlendirme

Eserin giriş sayfasında “12 aded a'zâ-yı beşer eşkâlini arz eyler” şeklinde bir ifade bulunsa da, bazı sayfaların birden fazla resim içerdiği görülmektedir. Bu açıdan eserde 16 adet resim bulunmaktadır.

Kitapçıkta insan iskelet sistemini önden ve arkadan gösteren her iki resmin yanındaki açıklamalarda, dönemin kullanılan anatomik terimleri ile birlikte parantez içerisinde Türkçe karşılıkları da verilmiştir. Buna karşılık kas sistemini önden ve arkadan gösteren resimlerde, kasların açıklaması ile ilgili ve basılı hiçbir anatomik terim bulunmamaktadır. Elimizdeki kitapçıkta eser açısından ilginç olabilecek bir bulgu olarak, kas sistemini önden gösteren

resimde Latin harfleriyle ve kurşunkalemle sonradan yazılmış olarak “a. cephiye”, “a. medariyei ecfan”, “a. medariyei şefeteyn”, “a. sadriyei kebire”, arkadan gösteren resimde ise “a. murabbayı münharife” ile “a. zahiriyei kebire” terimleri yer almaktadır. Bu bulgudan yola çıkıldığında, terimlerdeki “a.” kısaltmasının “adale” kelimesini gösterdiği ve yapılan araştırma sonrası adı geçen terimlerin Latince karşılıklarının da şunlar olduğu belirlenmiştir.

‘adale-i cebhiye : musculus frontalis

‘adale-i medâriye-i ecfân : musculus orbicularis oculi

‘adale-i medâriye-i şefeteyn : musculus orbicularis oris

‘adale-i sadriye-i kebîre : musculus pectoralis major

‘adale-i murabba’-i münharife : musculus trapezius

‘adale-i zahriye-i kebîre : musculus latissimus dorsi

Sonradan kaleme alınan bu yazıların halen kullanılan Latin harfleriyle olması nedeniyle, en azından 1928 yılından ya da bir başka deyişle Harf Devrimi’nden sonra yazıldığı söylenebilir. Yine kitapçık üzerine bu notları alan kişinin yazdığı anatomik terimler nedeniyle, bu notları alanın bir tıp fakültesi öğrencisi ya da bir tıp doktoru olabileceği düşünülebilir. Bu durum aynı zamanda, küçük bir anatomi atlası görünümünde olan bu eserin, bir eğitim gereci olarak kullanılmış olabileceği konusunda da bir fikir verebilir. Kitapçıkta iç organları gösteren “beşinci resim”in açıklamaları ise daha çok dönemin Osmanlıca anatomik terimleri ile yapılmıştır. Bu terimlerden bazılarının Türkçe karşılıkları ile kalın bağırsağın anatomik bölümlenmesinin Türkçe açıklaması, bölümlere göre, parantez içerisinde verilmiştir. “Altıncı resim” A. B. C. olmak üzere üç, “dokuzuncu resim” de A. ve B. olmak üzere iki resim içermektedir. Burada açıklamalar verilirken resimler hem o dönemde kullanılan Arapça harfler ile hem de Latin harfleri ile kodlanmıştır. Yine kitapçığın bütün resimlerinde organlar üzerinde işaretlenen anatomik yeri göstermek için Latince rakamlar bulunmaktadır. Bu durum da kitapçıkta yer alan resimlerin bir batılı ülkeden alındığını ve dönemin diline uyarlandığını göstermektedir. Vücudun damar ve sinirlerini önden gösteren “yedinci resim”in açıklaması ise aynı sayfada yer alan 11. anatomik terimden sonra parantez içerisinde verilmiştir. Bu resimden sonra gelen ve vücudun damarlarını ve sinirlerini arkadan gösteren “sekizinci resim”de ayrıntılı bir açıklama görülmemektedir. “Dokuzuncu resim” merkezi sinir sistemi organlarını ve beynin alttan

görünümünü verirken, “onuncu resim” ise başın longitudinal kesitini vermektedir. Sözü edilen iki şeklin açıklamalarında yalnızca Osmanlıca anatomik terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Son iki sayfa göz ve kulak anatomisini gösteren resimlere ayrılmış olup, açıklamalar Osmanlıca anatomi terimleri ile yapılırken, bazılarının yanlarına parantez içerisinde Türkçe karşılıkları da yazılmıştır. “Östaki borusu” olarak bilinen anatomik yapının “nefir-i Ustaki” terimi ile adlandırıldığı ve “Östaki” teriminin dönemin anatomik adlandırmaları içerisinde kullanıldığı da görülmektedir.

Sonuç

İnsanın kendi beden yapısını anlama çabası, bilindiği gibi, çok uzun ve zorlu süreçlerden geçmiştir. Tıp eğitiminin vazgeçilmez basamaklarından birisi olan anatomi öğretimi kimi zaman kitaplardan okutularak, kimi zaman insan kadavrası diseksiyonları yapılarak, kimi zaman da diseksiyon resimlerini içeren planşlarla gerçekleştirilmiştir. İnsan anatomisi atlasları tıp fakültesinde okuyan öğrencilerin anatomi çalışmaları sırasında en önemli yardımcılardan biridir. Yazıda tanıtılan *Harita-i Vücûd-ı Beşer* adlı kitapçığın bir anatomi atlası olarak nitelendirilebilmesi zordur. Bununla birlikte, XX. yüzyılın başlarında, insan vücudunun yapısı hakkında meraklılarına, öğrencilere ve belki de tıp fakültesi öğrencilerine ışık tutmada yardımcı olduğunu düşünebileceğimiz bir bilgilendirme kitapçığı olması daha olası görünmektedir. Dönemin renkli kitap basma koşulları da göz önüne alınırsa, özel bir kâğıda basılmış olan bu eserin oldukça ayrıcalıklı bir yerinin olması gerektiği, eserde yer alan anatomik şekillerle birlikte verilen anatomik terimlerin okuyucuyu oldukça bilgilendirdiği söylenebilir.

Ek - Sözlükçe

‘adale (‘adalât çoğ.)	: musculus (musculi)
‘asab-ı basarî	: nervus opticus
‘asab-ı muharrik-i vahşî-i ‘ayn	: nervus abducens
‘asab-ı ri‘evî-i mi‘devî	: nervus vagus
‘asab-ı sem‘î	: nervus acusticus
a‘ver	: caecum
(‘azm-i) ‘âne	: (os) pubis
‘azm-i ‘acz	: os sacrum
‘azm-i ‘adud	: humerus
‘azm-i ‘akab	: calcaneus

‘azm-i atlas	: atlas
‘azm-i cebhî	: os frontale
‘azm-i cidârî	: os parietale
‘azm-i enfi	: os nasale
‘azm-i fahz	: femur
‘azm-i harkafe	: os coxae
‘azm-i ka‘ab	: talus
‘azm-i kafâ	: os occipitale
‘azm-i kas	: sternum
‘azm-i kasaba	: tibia
‘azm-i ketif	: scapula
‘azm-i kü‘bere	: radius
‘azm-i mihver	: axis (epistropheus)
‘azm-i mutarrık	: malleus
‘azm-i radfe	: patella
‘azm-i rikâbî	: stapes
‘azm-i sindânî	: incus
‘azm-i sudgî	: os temporale
‘azm-i şaziyye	: fibula
‘azm-i terkova	: clavicula
‘azm-i ‘us‘us	: os coccygis
‘azm-i verek	: os ischii
‘azm-i zend	: ulna
beyt-i halfî-i ‘ayn	: camera posterior bulbi
beyt-i kuddâmî-i ‘ayn	: camera anterior bulbi
buteyn-i eyem	: ventriculus dexter
buteyn-i eyser	: ventriculus sinister
cebhe	: frons
cefn-i billûrî	: palpebra inferior
cevf	: cavum
cevf-i enfiye	: cavum nasi
cevf-i hicâc	: orbita
cism-i billûrî	: lens
cümcüme	: cranium
dafire-i ‘adudiye	: plexus brachialis
derz-i beyn el-cidâreyn	: sutura sagittalis
derz-i cidârî-i kafavî	: sutura lambdoidea
dil’ (adlâ‘ çoğ.)	: costa (costae)
dimâğ	: cerebrum
ebher	: aorta
ebher-i batnî	: aorta abdominalis
em‘a-i rakîka	: intestinum tenue
fekk-i esfel	: mandibula
fekk-i a‘lâ	: maxilla
fikrât-i zahriye	: vertebrae thoracicae
fikrât-ı kataniye	: vertebrae lumbales
fikrât-ı rakabiye	: vertebrae cervicales
fuss-ı şemmî	: bulbus olfactorius
gışâ-yı tablî	: membrana tympani
gudde-i darakiye	: glandula thyroidea
gudde-i nekfiye	: glandula parotis
halezûn-ı üzûn	: cochlea
hançere	: larynx

hicâb-ı hâciz	: diaphragma
habl-i savt	: plica vocalis
hufreteyn-i enfiyeteyn	: nares
huveysal-ı safrâvî	: vesica fellea
'izâm-ı esâbi' el-kadem	: phalanges digitorum pedis
'izâm-ı esâbi' el-yed	: phalanges digitorum manus
'izâm-ı muşt el-kadem	: ossa metatarsalia
'izâm-ı muşt el-yed	: ossa metacarpalia
'izâm-ı rusg el-kadem	: ossa tarsi
'izâm-ı rusg el-yed	: ossa carpi
kalb	: cor
karneyn-i şemmî	: concha nasalis
kasaba, kasabât	: bronchus, bronchi
kavs-i ebher	: arcus aortae
kebid	: hepar
kilye	: ren
kilye-i eyemen	: ren dexter
kilye-i eyser	: ren sinister
kolon-ı müsta'rız	: colon transversum
kolon-ı nâzil	: colon descendens
kolon-ı sâ'id	: colon ascendens
kanât-ı (kanevât çoğ.)	nısf-ı dâ'irevî : canalis semicircularis
kuzahiye	: iris
küre-i 'aynın 'adale-i suflîsi	: musculus rectus inferior
küre-i 'aynın 'adale-i ulvîsi	: musculus rectus superior
mi'de	: gaster
levze	: tonsilla palatina
lisân	: lingua
lisân-ı mizmâr	: epiglottis
lühât	: uvula palatina
mafsıl-ı rükbe	: articulatio genus
mâyi'-i dimâğ-i şevkî	: liquor cerebrospinalis
me'â'-ı müstakîm	: rectum
mecrâ-yı üzn-i hâricî	: meatus acusticus externus
merî	: oesophagus
mesâne	: vesica urinaria
mişvel-i dimâğ	: falx cerebri
mahfaza-i cism-i billûrî	: capsula lentis
muheyh	: cerebellum
muhh-ı müstatîl	: medulla oblongata
musallebe-i 'asabiye-i basareyn	: chiasma opticum
nefir-i ustakî	: tuba auditiva (Östaki borusu)
nısf-ı küre-i dimâğî	: hemisphaerium cerebri
re's-i 'adud	: caput humeri
re's-i fahz	: caput femoris
ri'e	: pulmo
ri'e-i eyemen	: pulmo dexter
ri'e-i eyser	: pulmo sinister
sayvân-ı üzn	: auricula
serb	: omentum
şefe-i süflî	: labium inferius
şefe-i ulvî	: labium superius
şezen	: trachea

şirâ'-el-hanek	: palatum molle
şiryân el-kasaba	: trachea
şiryân-ı ri'evî	: arteria pulmonalis
şiryân-ı sübâtî	: arteria carotis
şiryân-ı şezen	: trachea
tabaka-i meşimî	: tunica vasculosa (media) bulbi, uvea
tabaka-i sulbe-i 'ayn	: tunica fibrosa (externa) bulbi
tabaka-i şebekiye	: tunica nervosa (interna) bulbi, retina
tihâl	: lien
üzeyn-i eyemen	: auricula dextra
üzeyn-i eyser	: auricula sinistra
verîd-i ecvef-i suflî	: vena cava inferior
verîd-i ecvef-i 'ulvî	: vena cava superior
verîd-i ri'evî	: vena pulmonalis
verîd-i vidâcî	: vena jugularis
zevâ'id-i hudbiyye	: processus ciliares
zeyl-i dûdî	: appendix vermiformis

Sözlükçe için *Anatomi Terimleri Kılavuzu*⁶, *Sobotta İnsan Anatomisi Atlası*⁷, *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*⁸ ve *A Turkish English Lexicon*⁹ dan yararlanılmıştır.

KAYNAKLAR

1. Mansur b. Muhammed b. Ahmed. Kitab-ı Teşrihü'l-Ebdan Min e't-Tıb (Önsöz, Giriş, İngilizce ve Türkçe çeviri: Kahya E, Bilgen B.). Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi, 2008.
2. Kahya E. Şemseddîn-i İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı. Ankara: AKDITYK Atatürk Kültür Merkezi, 1996.
3. Şânîzâde Atallah Mehmed Efendi. Hamse-i Şânîzâde (İlk üç kitap-Mirâtü'l-Ebdân fî Teşrih-i Azâi'l-İnsân; Usûlü't-Tabia; Miyârü'l-Etibbâ). İstanbul: Dârü't-Tıbbatü'l-Âmire, 1235 (1820).
4. Hristo Stambulski. Miftâh-ı Teşrih, Tab'-ı evvel (1. Baskı). Dersaadet: Mekteb-i Tıbbiyye-i Şahane Matbaası, 1290 (1875/76).
5. Doktor Veliş. Harîta-i Vücûd-ı Beşer. [İstanbul?]: Buburciyan Kütübhânesi, 1327 (1911/12).
6. Arıncı K, Elhan A. Anatomi terimleri Kılavuzu (4. Baskı). Ankara: Hacettepe TAŞ Kitapçılık Ltd. Şti., 1980.
7. Ferner H, Staubesand J (eds). Sobotta Atlas der Anatomie des Menschen-İnsan Anatomisi Atlası (Türkçesini hazırlayan Arıncı K.), 17. Yeniden gözden geçirilmiş baskı (Türkçe açıklamalı 2. Baskı) (3 Cilt). München, Wien, Baltimore: Urban & Schwarzenberg, 1977.
8. Unat EK, İhsanoğlu E, Vural S. Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü. Ankara: AKDITYK Türk Tarih Kurumu, 2004.
9. Redhouse JW. A Turkish and English Lexicon, New Impression. Beirut: Librairie du Liban, 1996.